

<https://doi.org/10.19195/0137-1150.175.12>

Data przesłania artykułu: 20.11.2020

Data akceptacji artykułu: 4.11.2021

MARIA STRYSZEWSKA

Uniwersytet Wrocławski, Polska

(University of Wrocław, Poland)

Przymiotniki relacyjne z sufiksem *-sk(i)/-ck(u)* w języku polskim i macedońskim. Analiza konfrontatywna

Relational adjectives with formatives *-sk(i)/-ck(u)* in Polish and Macedonian: A confrontative study

Abstract

The paper is devoted to the issue of the derivation of denominal adjectives with suffixal formatives *-sk(i)/-ck(u)* in Polish and Macedonian. In both of the analysed languages this type is highly productive, but in Macedonian it has significant advantage over the other formatives. In the foreground there is contextual significance of the derivatives. As the most adequate model of description for relational adjectives and for contrastive analysis I find the one proposed by Krystyna Kallas in *Grammar of Contemporary Polish Language: Morphology*, which consists of relationships between the derivative and the noun it determines. Most of the denominal adjectives with formative *-sk(i)/-ck(u)* have general meaning “related to what is named by the base noun”; hence, it is possible to specify the meaning of the derivatives only in contextual use. The research leads to the conclusion that the contextual significance depends mainly on the semantics of the word-formation base.

Keywords: denominal derivation, adjectives, word-formation, suffixal derivation

Отсубстантивные прилагательные с суффиксом *-sk(i)/-ck(u)* в польском и македонском языках. Сопоставительный анализ

Резюме

Настоящая статья посвящается вопросу словообразования имен прилагательных с суффиксом *-sk(i)/-ck(u)* в польском и македонском языках. В обоих проанализированных языках

этот тип высокопродуктивен, но в македонском он имеет значительное преимущество перед другими формантами. На переднем плане — контекстная значимость дериватов. Наиболее адекватной моделью для описания реляционных прилагательных и сравнительного анализа я считаю модель, предложенную Кристиной Каллас в *Грамматике современного польского языка. Морфология*, которая состоит из отношений между производным и определяемым им существительным. Большинство прилагательных с суффиксом *-sk(i)/-ck(u)* имеют общее значение «связано с тем, что названо производящим существительным», поэтому можно указать значение производных только в определенном контексте. Исследование приводит к выводу, что контекстное значение зависит прежде всего от семантики словообразовательной основы.

Ключевые слова: словообразование, имена прилагательные, суффиксальная деривация

Wstęp

Przedmiotem artykułu jest analiza i opis konfrontatywny derywatów odrzeczownikowych z sufiksami *-ski* w języku polskim oraz *-cku* w języku macedońskim, a także z ich rozszerzonymi wariantami. Przymiotniki z sufiksem *-ski/-cku* w obu językach tworzą klasy liczne i stale pomnażane. Ponadto są one niewyspecjalizowane semantycznie, dlatego znaczenie derywatów utworzonych za ich pomocą może być doprecyzowane jedynie w kontekście rzeczownikowym. Przymiotniki relacyjne należą do derywatów transpozycyjnych, a więc takich, które nie zmieniają znaczenia względem podstawy słowotwórczej, a formanty mają tu jedynie funkcję gramatyczną, polegającą na zmianie kategorii części mowy (Grzegorzczakowa, Laskowski, Wróbel, 1998, s. 470). Ogólne znaczenie derywatu utworzonego za pomocą niewyspecjalizowanego formantu można określić jako ‘odnoszący się do tego, co nazywa podstawa słowotwórcza’¹.

Podstawę materiałową moich badań stanowią słowniki ogólne opisywanych w artykule języków: *Uniwersalny słownik języka polskiego* pod redakcją Stanisława Dubisza (2003; dalej: USJP) oraz sześciotomowy *Толковен речник на македонскиот јазик* pod redakcją Kirila Koneskiego (Конески, 2003–2014; dalej: TPMJ).

1. Charakterystyka derywatów z formantem *-ski/-cku*

W materiale języka polskiego analizowana klasa derywatów zajmuje drugie miejsce pod względem liczebności wśród wszystkich przymiotników odrzeczownikowych², natomiast w języku macedońskim jest klasą najbardziej liczną, ze znaczną przewagą nad pozostałymi. Charakteryzuje ją wysoka produktywność

¹ Gramatyka akademicka języka macedońskiego (Конески, 1976) znaczenie ogólne derywatów relacyjnych określa jako ‘што се однесува или што е својствено на тоа што е именувано со именката од основата’.

² Źródło: badania własne.

oraz tendencja do zastępowania przymiotników z innymi sufiksami, na przykład *апстракција* > *апстракциски* : *апстракционен*, *ерозија* > *ерозиски* : *ерозивен*, *флексција* > *флексиски* : *флексивен* (Велева, 2006, s. 177). Niniejsza analiza ma na celu wskazanie różnic oraz podobieństw w zakresie dystrybucji omawianego formantu oraz kryterium jego doboru w obu językach.

USJP notuje ponad 2050 przymiotników z omawianym sufiksem i jego rozszerzonymi wariantami. W badanym materiale występuje 20 różnych formantów złożonych, z czego względną produktywnością cechuje się kilka z nich: formant *-owski* (237 derywatów), *-ijski/-yjski* (112 derywatów) oraz *-ański* (65 derywatów). Pozostałe formanty rozszerzone występują zwykle pojedynczo lub maksymalnie w kilku formacjach. Znakomita większość przymiotników utworzona jest za pomocą sufiksu prostego *-ski* i stanowi 75% materiału. Do formantów rozszerzonych należą: *-atycki* (*Azja* > *azjatycki*), *-acki* (*elegia* > *elegiacki*), *-ajski* (*Jura* > *jurajski*), *-alski* (*bestia* > *bestialski*), *-arski* (*sekta* > *sekciarski*), *-ański* (*Kartezjusz* > *kartezjański*), *-eckci* (*zbój* > *zbójcecki*), *-ejski* (*Epikur* > *epikurejski*), *-elski* (*rodzic* > *rodzicielski*), *-erski* (*brat* > *braterski*), *-ewski* (*król* > *królewski*), *-eński* (*Budapeszt* > *budapeszteński*), *-icki/-ycki* (*Homer* > *homerycki*), *-ijski/-yjski* (*Aruba* > *arubijski*), *-itański/-ytański* (*Neapol* > *neapolitański*), *-iński/-yński* (*algonk* > *algonkiński*), *-owski* (*burmistrz* > *burmistrzowski*; *NATO* > *natowski*), *-oński* (*Jagiello* > *jagielloński*).

W TPMJ występuje 3346 przymiotników z formantem *-cki*. Oprócz formantu prostego, który tworzy 80% wszystkich derywatów, odnotowano jeszcze 23 warianty rozszerzone: *-ajski* (*Абиџа* > *абиџајски*), *-алски* (*Ориент* > *ориенталски*), *-ански* (*Конго* > *конгоански*), *-арски* (*коледе* > *коледарски*), *-атски* (*систем* > *систематски*), *-аишки* (*мифија* > *мафијаишки*), *-евски* (*штркле* > *штрклевски*), *-енски* (*време* > *временски*), *-ерски* (*кич* > *кичерски*), *-етски* (*теорија* > *теоретски*), *-ешки* (*срна* > *срнешки*), *-ечки* (*жаба* > *жабечки*), *-ељски* (*Бока Которска* > *бокељски*), *-ински* (*газда* > *газдински*), *-иски* (*спаун* > *сапуниски*), *-истички* (*хумор* > *хумористички*), *-итански* (*Неапол* > *неаполитански*), *-ички* (*бантист* > *бантистички*), *-овски* (*змеј* > *змејовски*).

Ponadto zarówno w języku polskim, jak i macedońskim formanty często łączą się z podstawami przez konektywy, zwykle *-j-*: *Jura* > *jurajski*, *Алжир* > *алжирјански* lub *-t-*: *Tolu* > *tolutański*, *шема* > *шематски*. Takich połączeń nie traktuję jako odrębnych formantów.

2. Charakterystyka semantyczna podstaw słowotwórczych

W materiale języka polskiego większość podstaw to rzeczowniki konkretne rodzaju męskiego. Jeśli chodzi o znaczenie podstaw słowotwórczych, przeważają dwie grupy: nazwy osobowe oraz nazwy miejscowe. Nazwy osobowe stanowią

ponad połowę zbioru (52%). Formant *-ski* łączy się z podstawami na *-arz* (*aptekarz* > *aptekarzski*), *-er* (*bankier* > *bankierski*), *-(at)or* (*charakteryzator* > *charakteryzatorski*), *-ant* (*aresztant* > *aresztancki*), *-ent* (*dyrygent* > *dyrygencki*), *-ak* (*rybak* > *rybacki*), *-iciel/-yciel* (*burzyciel* > *burzycielski*), *-(an)in* (*dominikanin* > *dominikański*), *-ik/-yk* (*bolszewik* > *bolszewicki*), pośród których są zarówno wyrazy niemotywowane, jak i derywaty. Należą do nich głównie nazwy subiektów i wykonawców czynności zawodowych, na przykład *piosenkarz* > *piosenkarzski*, *taksówkarz* > *taksówkarski*, *żongler* > *żonglerski*. Wyróżnić należy także grupę nazw wyznawców religii i członków zgromadzeń na *-in/-yn*, na przykład *bernardyn* > *bernardyński* oraz *-anin*: *dominikanin* > *dominikański*. Sufiks *-ski* (wariant rozszerzony *-owski* lub *-ański*) tworzy również derywaty od antroponimów, na przykład *Kartezjusz* > *kartezjański*, *Chopin* > *chopinowski*.

W materiale języka macedońskiego wśród podstaw słowotwórczych również przeważają rzeczowniki konkretne, jednak ich semantyka jest dużo bardziej zróżnicowana. Także w tym wypadku liczną grupę stanowią rzeczowniki osobowe o różnej charakterystyce, zakończone na *-ap* (*авијатичар* > *авијатичарски*), *-ач* (*веслач* > *веслачки*), *-ер* (*автостопер* > *автостоперски*), *-ор* (*губернатор* > *губернаторски*), *-ија* (*абаџија* > *абаџиски*), *-тел* (*раководител* > *раководителски*), *-ант* (*аспирант* > *аспирантски*), *-ент* (*кореспондент* > *кореспондентски*), *-анин* (*граѓанин* > *граѓански*), *-ник* (*беседник* > *беседнички*). Przymiotniki tworzone są zarówno od wyrazów słowotwórczo niemotywowanych, jak i derywatów. Liczną grupę stanowią przymiotniki od turcyzmów, które w języku macedońskim tworzone są głównie za pomocą tego formantu, na przykład *алјаз* > *алјаски*, *баздриѓан* > *баздриѓански*.

Przymiotniki, obok nazw mieszkańek/mieszkańców, są podstawowymi derywatami od toponimów (Kowalik, 2017, s. 105). Zarówno w języku polskim, jak i macedońskim przymiotniki od toponimów tworzone są niemal wyłącznie za pomocą formantu *-ski/-cki* oraz jego rozszerzonych wariantów. Ponadto nazwy geograficzne w materiale języka polskiego stanowią ponad 40% bazy derywacyjnej wszystkich przymiotników z formantem *-ski*, natomiast w materiale języka macedońskiego jest to około 25%³. Nieliczne są przypadki tworzenia derywatów za pomocą innych formantów. W materiale języka polskiego znalazło się kilka wyjątków z sufiksem *-ny*: *Antarktyda* > *antarktyczny*, *Arktyka* > *arktyczny*, *Pacyfik* > *pacyficzny* oraz jeden derywat utworzony za pomocą sufiksu *-any*: *Wisła* > *wiślany*, choć z morfologicznego punktu widzenia mogłyby być utworzone za pomocą sufiksu *-ski*, por. *Tauryda* > *taurydzki*, *Attyka* > *attycki*, *Bałtyk* > *bałtycki*, *Wisła* > *wiślański*. W materiale języka macedońskiego nie ma takich przykładów. Poza wymienionymi przypadkami derywacja przymiotników za pomocą formantu *-ski/-cki* ma charakter seryjny w omawianych językach.

³ Różnice te wynikają przede wszystkim ze sposobu prezentacji materiału w słownikach źródłowych.

W materiale języka polskiego w charakterze podstaw słowotwórczych występują niemal wszystkie obiekty geograficzne. Należą do nich nazwy państw: *Argentyna* > *argentyński*, *Polska* > *polski*; miejscowości (miast i wsi): *Warszawa* > *warszawski*; regionów: *Mazowsze* > *mazowiecki*, a także nazw wysp, mórz, oceanów, jezior i rzek, pasm i masywów górskich⁴.

W języku macedońskim przymiotniki habitatywne również tworzone są od nazw krajów, na przykład *Германија* > *германски*; miast, na przykład *Женева* > *жневски*; regionów geograficznych, na przykład *Далмација* > *далматински*, a także innych obiektów geograficznych, w tym mórz, oceanów, jezior, rzek, wysp.

Obok przymiotników od nazw własnych miejsc w języku macedońskim występują jeszcze derywaty od nazw miejsc pospolitych, na przykład *аеродром* > *аеродромски*, *дуќан* > *дуќански*, *пазар* > *пазарски*. W języku polskim formant *-ski* tworzy derywaty w zasadzie wyłącznie od toponimów, przymiotniki od nazw pospolitych miejsc i pomieszczeń tworzy się przy pomocy innych sufiksów⁵. Wyjątek stanowią przykłady: *młyński*, *górski*, *morski* (Urban, 2006, s. 42).

Nazwy osobowe i toponimy jako podstawy słowotwórcze zdecydowanie dominują w materiale języka polskiego i stanowią łącznie ponad 90% zbioru. Do pozostałych podstaw słowotwórczych należą rzeczowniki abstrakcyjne, w tym nazwy organizacji, najczęściej są to skrótowce, na przykład *PZPN* > *pezetpenowski* (tworzone wyłącznie za pomocą formantu rozszerzonego *-owski*); nazwy cech: *arogancja* > *arogancki*; nieliczne nazwy odcinków czasu, na przykład *plejstocen* > *plejstoczeński*, *prekambr* > *prekambryjski*. Nie tworzy się za pomocą formantu *-ski* derywatów od nazw zwierząt, z trzema wyjątkami: *koński*, *świński*, *pieski* (ale też: *psi* z formantem paradygmatycznym).

W materiale języka macedońskiego pozostałe podstawy słowotwórcze oznaczają nazwy:

— zwierząt, na przykład *теле* > *телешки*, *јазне* > *јазнешки*, *гавран* > *гаврански* (liczne przykłady);

— odcinków czasu, w tym nazw miesięcy, pór roku, na przykład *мај* > *мајски*, *декември* > *декемвриски*, *есен* > *есенски*, *илинден* > *илинденски*;

— liczną grupę stanowią nazwy przedmiotów konkretnych, na przykład *кола* > *колски*, *телефон* > *телефонски*, *акумулатор* > *акумулаторски*.

Do podstaw o znaczeniu abstrakcyjnym należy zaliczyć nazwy:

— procesów i stanów, przede wszystkim zakończonych na *-ija*, na przykład *акција* > *акциски*, *адаптација* > *адаптациски*, *детонација* > *детонациски*;

— dziedzin i dyscyplin nauki, na przykład *химија* > *химиски*, *географија* > *географиски*, *алгебра* > *алгебриски*;

⁴ Do tej klasy semantycznej można również włączyć nazwy planet, wówczas grupy derywatów otoponimicznych możemy zaliczyć także przymiotniki typu *marsjański*, *wenusjański* itp.

⁵ Przymiotniki od nazw miejsc pospolitych tworzone są między innymi za pomocą sufiksu *-any*, na przykład *knajpiany*, *cementarniany* i *-owy*, na przykład *lotniskowy*, *targowy*, *pokojoy*.

— materiałów i substancji, na przykład *алабастр* > *алабастрски*, *бензин* > *бензински*;

— terminów naukowych, na przykład *глагол* > *глаголски*, *акцент* > *акцентски*;

— niektórych pojęć abstrakcyjnych, na przykład *вистина* > *вистински*.

Sufiks *-ски* nie tworzy przymiotników od nazw roślin⁶.

Dużą część przymiotników z sufiksem *-ски/-ски* cechuje dwumotywowość, co wpływa na relacje formalne derywatów i podstaw słowotwórczych, a także na dystrybucję formantów rozszerzonych (Urban, 2006, s. 38). Dlatego też dane liczbowe dotyczące formantów rozszerzonych mają charakter umowny⁷. Regularny charakter ma podwójna motywacja przez kilka typów podstaw słowotwórczych, na przykład nazwa wykonawcy czynności oraz nazwa dziedziny (*malarski* > *malarz* : *malarstwo*, *нчеларски* > *нчелар* : *нчеларство*), nazwa ideologii i jej zwolennika (*nazistowski* > *nazizm* : *nazista*, *фашистски* > *фашизам* : *фашист*). Z kolei przymiotniki habitatywne w większości motywują się jednocześnie przez nazwę geograficzną i nazwę mieszkańca (*amerykański* > *Ameryka* : *Amerikanin*, *германски* > *Германија* : *германец*). Nieliczne są przykłady, w których możliwa jest tylko jedna podstawa: *Duńczyk* > *duński*, *Кинез* > *кинески*, gdy podstawą słowotwórczą jest etnonim lub, zwłaszcza w przypadku nazw miast, gdy przymiotnik utworzony jest od nazwy miejsca, nie zaś mieszkańca, na przykład *Gdańsk* > *gdański*, *Сконје* > *сконски*. Dana podstawa słowotwórcza determinowana jest przez parafrazę. Przykładowo *niemieckie wino* to ‘wino produkowane w Niemczech’, zaś *niemiecka punktualność* to cecha charakterystyczna dla Niemca.

3. Charakterystyka morfonologiczna derywatów

W przypadku języka polskiego o doborze formantu prostego lub rozszerzonego w dużej mierze decydują czynniki fonologiczne. Ze względu na obecność dwóch spółgłosek w nagłosie formant *-ski* w czystej formie często nie łączy się z podstawami bezpośrednio, stąd też stosunkowo duża liczba wariantów rozszerzonych oraz łączenie za pomocą wspomnianych już konektywów.

Bez wywoływania żadnych zmian sufiks *-ski* łączy się z podstawami o wygłosie zakończonym na spółgłoski wargowe:

⁶ Zakres znaczenia podstawy słowotwórczej w materiale języka polskiego i macedońskiego znacznie się różni. Rzeczowniki abstrakcyjne na *-ja* łączą się głównie z formantem *-ny* i jego wariantami rozszerzonymi, natomiast rzeczowniki konkretne i materiałowe z sufiksem *-owy*. Nazwy zwierząt w języku polskim łączą się z tak zwanym formantem paradygmatycznym.

⁷ Jeśli za podstawę derywatu *faszystowski* weźmiemy rzeczownik *faszysta*, to formantem słowotwórczym będzie *-owski*, jeśli zaś uznamy, że derywuje od rzeczownika *faszyzm*, to wówczas utworzony jest za pomocą formantu *-ystowski*.

w: warszawski,

p: chłopski,

b: babski,

m: damski;

półotwarte:

r: belwederski,

l: anglofilski,

ń: toruński;

oraz półspółgłoskę:

j: kaznodziejski.

Po pozostałych spółgłoskach zachodzą alternacje tematowe o regularnym charakterze. Często dochodzi do uproszczenia wygłosowej grupy spółgłoskowej na styku podstawy i formantu, w efekcie czego powstają warianty *-cki* oraz *-dzki* według następujących reguł:

a) wygłosowe *s, z, ś, ź, ś, ź, g, x, STst, śl + s* upraszczają się do *s*:

Lagos > *lagoski*,

Kaukaz > *kaukaski*,

Bangladesz > *bangladeski*,

Paryż > *paryski*,

Białoruś > *białoruski*,

Petersburg > *petersburski*,

Czechy > *czeski*,

Przemysł > *przemyski*,

Gdańsk > *gdański*;

b) wygłosowe *t, d, k, c, č, dž, dz + s* upraszczają się do *c:dz*:

kandydat > *kandydacki*,

Kapsztad > *kapsztadzki*,

cwaniak > *cwaniacki*,

jeździec > *jeździecki*,

Łódź > *łódzki*,

Sieradz > *sieradzki*,

tkacz > *tkacki*.

Wymiany spółgłoskowe mają charakter regularny i nie ma od nich wyjątków. Wśród nich są palatalizacje: (*n:ń*) *chuligan* > *chuligański*, (*ł:l*) *sowizdrzał* > *sowizdrzański*, a także depalatalizacja: (*ż:r*) *harcerz* > *harcerski*.

Wśród wymian samogłoskowych najczęściej występują wokalizacje samogłosek *e* oraz *i*, na przykład: (*#:e*) *Litwa* > *litewski*, (*#:i*) *Belgia* > *belgijski*; pojedynczo występują następujące wymiany: (*a:e*) *sąsiad* > *sąsiedzki*, (*o:e*) *anioł* > *anielski*, (*u:o*) *gród* > *grodzki*.

Regularny charakter mają ucięcia, z czego najczęstszym jest dezintegracja podstawy:

a) o jotę, na przykład:

Serbia > *serbski*⁸,

Anglia > *angielski*;

b) o cząstkę *-in* w podstawach zakończonych na *-anin*, na przykład:

dominikanin > *dominikański*,

chrześcijanin > *chrześcijański*;

c) o cząstkę *-k-*, na przykład:

Malbork > *malborski*,

Helsinki > *helsiński*.

W pojedynczych przykładach formant *-ski* powoduje ucięcie podstawy o następujące cząstki:

-izm: *anglikanizm* > *anglikański*,

-ca: *barbarzyńca* > *barbarzyński*,

-stwo: *małżeństwo* > *małżeński*,

-usz: *faryzeusz* > *faryzejski*,

-um: *Monachium* > *monachijski*.

W przypadku języka macedońskiego sufix *-cki* dużo częściej niż w języku polskim łączy się z podstawą słowotwórczą bezpośrednio. Łączy się z wygłosami na spółgłoski:

a) wargowe:

n: *архетунски*,

m: *астрономски*,

φ: *кореографски*,

v: *лавски*.

Ubezdźwięcznienie wygłosowego *-б* przekłada się także na pisownię: *поб* > *понски*:

b) półotwarte:

њ: *коњски*,

л: *коралски*,

p: *коректорски*,

j: *лакејски*;

c) oraz przedniojęzykowo-zębowe:

m: *магистратски*,

д: *методски*,

н: *монсунски*.

Podobnie i tutaj dochodzi do asymilacji wygłosu podstawy i formantu, stąd warianty *-cki* oraz *-уки*, zgodnie z regułą:

⁸ Jak wynika z przywołanych przykładów, w przypadku derywatów od toponimów zakończonych na *-ja* możliwe są dwa rodzaje alternacji: ucięcie podstawy lub wokalizacja joty, nie ma tu jednak wyraźnej reguły.

a) *к, ч, ц* + *-ски* > *-чки*:

човек > *човечки*,

косач > *косачки*,

Струмица > *струмички*;

b) *г, ш, ж, х, в* (*(< x)*), + *-ски* > *-шки*:

Хамбург > *хамбуришки*,

пасош > *пасошки*,

маж > *машки*,

богаташ > *богаташки*;

c) nieregularna asymilacja *з, с* + *-ски* > *-шки*:

Велес > *велешки*.

W większości przypadków *з, с* + *-ски* > *-ски*:

митралез > *митралески*,

тенис > *тениски*,

choć asymilacja nie ma charakteru obligatoryjnego, równolegle funkcjonują na przykład derywaty *психолог* > *психолошки*, *психолог* > *психологиски*.

Regularny charakter mają ucięcia podstaw rodzaju żeńskiego zakończonych na *-ија*:

биографија > *биографиски*,

агитација > *агитациски*;

a także w rzeczownikach osobowych rodzaju męskiego na *-ија*, na przykład:

чорбаџија > *чорбаџиски*,

ѓуберџија > *ѓуберџиски*.

Dezintegracji o wygłosowe *-и* ulegają również nazwy miesięcy: *јануари* > *јануарски*, choć nie ma tu reguły: *декември* > *декемвриски*. Niektóre rzeczowniki rodzaju żeńskiego są skracane o częśćkę *-ка*, na przykład:

гранка > *грански*,

именка > *именски*.

Ponadto ucięciu ulegają części *-ец*: *вегетарјанец* > *вегетарјански*, *-ство*: *малцинство* > *малцински*, *-ин*: *граѓанин* > *граѓански*. W nielicznych derywatach zachodzi palatalizacja *к:ч* > *рак* > *рачешки*.

Nie do końca natomiast jest jasne, jakie czynniki decydują o doborze formantu, gdy podstawą jest nazwa geograficzna. W przypadku nazw geograficznych obcego pochodzenia o dołączeniu sufiksu prostego lub rozszerzonego może decydować także długość podstawy, na przykład *Akad* > *akadyjski*, ale *Achmadabad* > *achmadabadzki* (Urban, 2006, s. 38). Dobór formantu rozszerzonego warunkuje pochodzenie podstawy. Formaty *-ajski*, *-ejski*, *-ijski/-yjski* łączą się z podstawami obcego pochodzenia, natomiast *-iński/-yński* oraz *-owski* z podstawami o charakterze rodzimym. Na dystrybucję pozostałych wariantów rozszerzonych pochodzenie podstawy słowotwórczej nie ma wpływu.

4. Analiza znaczeń kontekstowych derywatów z sufiksem *-ski/-cki*

Osobne miejsce zajmuje analiza znaczeń kontekstowych derywatów, to znaczy analiza relacji między przymiotnikiem a rzeczownikiem określanym. Dotychczas interesujące mnie przymiotniki odrzeczownikowe były opisywane według rozmaitych koncepcji słowotwórczych, które w ujęciu syntetycznym zostały przedstawione w gramatykach akademickich poszczególnych języków słowiańskich. Za najwłaściwszy dla celów analizy konfrontatywnej uznaję model opisu derywatów autorstwa Krystyny Kallas przyjęty w *Gramatyce współczesnego języka polskiego* (Grzegorzczukowa, Laskowski, Wróbel, 1998; dalej: GWJP). *Morfologia* Krystyny Kallas, na którą składają się relacje rzeczownika podstawy oraz rzeczownika określanego, podobnie jak w GWJP, wykorzystuje parafrazy grup $A(N_{\text{podst}})N_{\text{okr}}$ (gdzie N_{podst} to rzeczownik motywujący, a N_{okr} to rzeczownik określany). Konieczność takiego opisu materiału wynika z tego, że analizowane w artykule klasy przymiotników odrzeczownikowych tworzone są przy pomocy niewyspecjalizowanych funkcyjnie formantów, a zatem są niesamodzielne semantycznie i składniowo. Analiza znaczeń kontekstowych pozwala na opis znacznie dokładniejszy od przypisywanego derywatowi znaczenia ogólnego wyrażonego formułą typu ‘odnoszący się do tego, co nazywa rzeczownik podstawy’, mianowicie pozwala na wyodrębnienie znaczeń szczegółowych, takich jak na przykład ‘podobny, taki jak to, co nazywa podstawa słowotwórcza’, ‘zrobiony, wykonany z tego, co nazywa podstawa słowotwórcza’ i innych. Na model składa się 18 relacji derywatu i określanego rzeczownika.

4.1. Użycia subiektywne

Podstawa przymiotnika nazywa subiekt (w tym charakterze najczęściej występują rzeczowniki osobowe), a rzeczownik określany oznacza czynność (przy niewyrażonym predykatie), cechę, obiekt lub rezultat czynności, miejsce:

pol. *żołnierska piosenka* ‘piosenka śpiewana przez żołnierzy’, *kraje muzułmańskie* ‘kraje zamieszkałe przez Muzułmanów’;

mac. *бактери́ско забо́лува́нє* ‘choroba wywołana przez bakterie’, *селанско востание* ‘powstanie chłopów’.

4.2. Użycia obiektywne

Rzeczownik podstawy nazywa obiekt, a rzeczownik określany może pełnić różne funkcje:

pol. *zakład mleczarski* ‘zakład produkujący wyroby z mleka’, *szkolenie harcerskie* ‘szkolenie dla harcerzy’;

mac. *филмски режисер* ‘reżyser, który robi filmy’, *чевларски дуќан* ‘zakład produkujący obuwie’.

4.3. Użycia posesywne

Podstawa przymiotnika nazywa posiadacza (subjekt posiadania), a rzeczownik określany — posiadany obiekt (podstawą przymiotnika najczęściej jest rzeczownik osobowy, a rzeczownik określany może nazywać także część odzieży lub miejsce pracy):

pol. *warsztat stolarski* ‘warsztat, który należy do stolarza’, *kolonia brytyjska* ‘kolonia należąca do Wielkiej Brytanii’;

mac. *инвалидска пензија* ‘renta pobierana (należąca do) inwalidy’, *фараонска палата* ‘pałac należący do faraona’.

Tego typu użycia przymiotników motywowanych nazwami zwierząt nazywane są pseudoposesywnymi: *соколско гнездо* ‘gniazdo zamieszkałe przez/należące do sokoła’ (GWJPM, s. 486).

4.4. Użycia instrumentowe

Rzeczownik podstawy nazywa instrument lub ściślej środek czynności, a rzeczownik określany — tę czynność lub obiekt przy niewyrażonym predykanie (rzeczownik podstawy często nazywa pojazd lub urządzenie — instrument):

pol. — w materiale języka polskiego nie ma przykładów;

mac. *камионски превоз* ‘przewóz za pomocą ciężarówki’, *автобуска екскурзија* ‘wycieczka autobusem’.

4.5. Użycia materiałowe

Rzeczownik podstawy nazywa materiał (lub substancję), a rzeczownik określany — wytwór z tego materiału:

pol. — brak przykładów;

mac. *кашмирски фустан* ‘sukienka uszyta z kaszmiru’, *бетонска плоча* ‘płyta betonowa’.

4.6. Użycia wskazujące na wytwór

Jest to relacja odwrotna do poprzedniej. Podstawa przymiotnika nazywa przedmiot wykonany z tego, co nazywa rzeczownik określany:

pol. — brak przykładów;

mac. *јоргански педув* ‘pierzę przeznaczone na kołdrę, z którego zrobiona jest kołdra’.

4.7. Użycia genetyczne

Między rzeczownikiem podstawy i rzeczownikiem określanym zachodzi relacja pochodzenia, rzeczownik określany nazywa to, co zostało uzyskane z tego, co nazywa rzeczownik podstawy:

pol. *cechsztyńska sól* ‘pochodząca z cechsztynu (skał)’;

mac. *телешико месо* ‘mięso wołowe’.

4.8. Użycia syngulatywne

W wyrażaniu tej relacji biorą udział przymiotniki od nazw osobowych w połączeniu z rzeczownikami oznaczającymi zbiorowość. Rzeczowniki podstawowe nazywają wyznawców religii, członków narodowości, członków środowisk zawodowych. Relacja ta realizowana jest w obu językach:

pol. *tatarskie plemiona* ‘plemiona złożone z Tatarów’, *towarzystwo kupieckie* ‘towarzystwo złożone z kupców’;

mac. *републиканска партија* ‘partia złożona z republikanów’, *наставнички кадар* ‘kadra nauczycieli’.

4.9. Użycia partytywne

Podstawa przymiotnika nazywa część tego, co nazwane jest rzeczownikiem określanym:

pol. — brak przykładów;

mac. *кандидатска листа* ‘lista zawierająca (nazwiska) kandydatów’, *витамински апчиња* ‘tabletki zawierające witaminy’.

4.10. Użycia wskazujące na całość w relacji do części

Podstawa przymiotnika nazywa całość, której częścią jest rzeczownik określany, odnoszący się często do części ciała:

pol. *ręka ojcowska* ‘ręka będąca częścią ojca’, *świński łeb* ‘łeb będący częścią świni’;

mac. *киклопско око* ‘oko będące częścią cyklopa’, *колско тркало* ‘koło będące częścią samochodu’.

4.11. Użycia charakterystyczne abstrakcyjne

Podstawa przymiotnika nazywa cechę, a rzeczownik określaný — charakteryzującą się nią osobę lub czynność:

pol. *arogancka dziewczyna* ‘dziewczyna, którą cechuje arogancja’;

mac. *вистински другар* ‘prawdziwy przyjaciel’.

4.12. Użycia porównawcze

Rzeczownik podstawy nazywa podstawę porównania, a rzeczownik określany jest członem porównywanym i może nazywać przedmiot, czynność lub cechę:

pol. *szwajcarska precyzja* ‘precyzja taka jak u Szwajcara’, *rzymski nos* ‘nos jak u Rzymianina’;

mac. *германски квалитет* ‘jakość jak u Niemca’, *рајски живот* ‘taki jak w raju’. Neutralizacja opozycji semantycznej: ‘taki jak’ lub charakterystyczny.

4.13. Użycia zakresowe

Rzeczownik podstawy zawęża zakres rzeczownika określanego. Tę grupę przymiotnikowo-rzeczownikową można wyrazić przy pomocy odwracalnej parafrazy ‘ten N_{okr} to N_{podst} ’:

pol. *zakonnik bernardyński* ‘zakonnik, który jest bernardynem’, *związek małżeński*, ‘związek, który jest małżeństwem’;

mac. *англиски писател* ‘ten Anglik to pisarz i ten pisarz to Anglik’, *часовничарски занает* ‘zakład zegarmistrzowski’.

4.14. Użycia limitujące

Podstawa przymiotnika ma charakter abstrakcyjny — najczęściej oznacza dziedzinę działalności człowieka wyznaczającą zakres dla czynności lub przedmiotu wyrażonych rzeczownikiem określonym (kolokacje tego typu często mają charakter terminologiczny):

pol. *usługi hotelarskie* ‘usługi z zakresu hotelarstwa’, *wyroby wikliniarskie* ‘wyroby z dziedziny wikliniarstwa’;

mac. *лингвистички истражувања* ‘badania z zakresu lingwistyki’, *интерпункциски знак* ‘znak inerpunkcyjny’.

Relacja ta ma funkcję nominatywną i zawęża zakres znaczenia rzeczownika określanego.

4.15. Użycia lokatywne (miejscowe lub kierunkowe)

Rzeczownik podstawy nazywa kierunek lub miejsce, a rzeczownik określany — czynność lub obiekt, który się w nim znajduje:

pol. *żegluga bałtycka* ‘żegluga po Bałtyku’, *piramidy egipskie* ‘piramidy znajdujące się w Egipcie’;

mac. *ресторански муабет* ‘rozmowa w restauracji’, *полски цвеќиња* ‘kwiaty, które rosną na polu’.

4.16. Użycia temporalne

Rzeczownik podstawy przymiotnika w użyciu temporalnym nazywa odcinek czasu i sytuuje w czasie przedmiot lub zjawisko atmosferyczne nazwane rzeczownikiem określającym:

pol. *skały oligoceńskie* ‘powstałe w oligocenie’, *fauna holocenska* ‘fauna powstała w okresie holocenu’;

mac. *janуарска ноќ* ‘noc w styczniu’, *есенски дожд* ‘deszcz padający jesienią’.

Temporalne znaczenie rzeczownika podstawy nie zawsze warunkuje zachodzenie tej relacji, na przykład *woda oligoceńska* nie odnosi się do odcinka czasu, a do skał oligoceńskich, powstałych w oligocenie.

4.17. Przymiotniki czynnościowe

Ostatnia grupa odnosi się do przymiotników będących nazwami czynności, procesów lub stanów. Często przymiotniki motywowane są odczasownikowymi rzeczownikami. Rzeczowniki te nazywają czynności, procesy i stany:

pol. *zwycięska armia* ‘armia, która odniosła zwycięstwo’;

mac. *навигациски инструмент* ‘przyrząd służący do nawigacji’, *хипнотичка состојба* ‘stan hipnotyczny’.

Podsumowanie

Jak pokazuje przeprowadzona analiza, formant *-ski/-cku* cechuje wysoka produktywność w obydwu badanych językach, jednak to w języku macedońskim jest on wyjątkowo ekspansywny i mimo nagłosu spółgłoskowego łączy się z podstawami o różnej charakterystyce morfologicznej, co z kolei stanowi pewną przeszkodę w języku polskim. W analizowanych językach inwariantny sufix *-ski/-cku* ma szeroki repertuar wariantów rozszerzonych, a także wywołuje szereg alternacji morfonologicznych. Należy jednak podkreślić, że zmiany te mają wyjątkowo regularny charakter. Przymiotniki macedońskie tworzone są od rzeczowników o rozmaitej semantyce, natomiast w języku polskim wśród podstaw dominują nazwy geograficzne i osobowe (ponad 90% zbioru). Można zatem uznać, że łączliwość z sufiksem *-ski* determinowana jest przede wszystkim przez znaczenie podstawy słotwórczej i w tym elemencie obydwie języki wykazują największą różnicę. Przekłada się to z kolei na repertuar znaczeń komunikowanych przez utworzone w ten sposób przymiotniki. Z analizy znaczeń kontekstowych jasno wynika, że zależą one głównie od charakteru semantycznego ich podstaw słotwórczych. Znaczna przewaga wspomnianych dwóch typów podstaw w języku polskim wpływa na pewne ograniczenie liczby funkcji pełnionych przez derywaty, które zostały od nich utworzone.

Bibliografia

- Dubisz, S. (red.). (2003). *Uniwersalny słownik języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczakowa, R., Laskowski, R., Wróbel, H. (red.). (1998). *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kowalik, K. (1977). *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*. Wrocław: Ossolineum.
- Kowalik, K. (2017). Na marginesie słowotwórstwa przymiotników od nazw miejscowych w języku polskim. *Onomastica, LXI, nr 2*, s. 105–116.
- Urban, M. (2006). *Współczesne przymiotniki odrzeczownikowe z wybranymi formantami sufiksальnymi*. Toruń: Wydawnictwo UMK.
- Велева, С. (2006). *Тенденции во зборообразувањето во македонскиот јазик*. Скопје [Veleva, S. (2006). *Tendencii vo zboroobrazuvanjeto vo makedonskiot jazik*. Skopje].
- Конески, Б. (1976). *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје: Култура. [Koneski, B. (1976). *Gramatika na makedonskiot literaturnen jazik*. Skopje: Kultura.]
- Конески, К. (1995). *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“ [Koneski, K. (1995). *Zboroobrazuvanjeto vo sovremeniot makedonski jazik*. Skopje: Filološki fakultet „Blaže Koneski“].
- Конески, К. (ред.). (2003–2014). *Толковен речник на македонскиот јазик I–VI*. Скопје: Институт за македонскиот јазик Крсте Мисирков [Koneski, K. (red.). (2003–2014). *Tolkoven rečnik na makedonskiot jazik I–VI*. Skopje: Institut za makedonskiot jazik Krste Misirkov].